

KUSURLULUK VE KUSURLULUĞU ETKİLEYEN HALLER

THE CULPABILITY AND THE REASONS THAT AFFECT CULPABILITY

Selami TURABI*

Özet: Kusur veya kusurluluk, işlenen fiille ilgili olarak failin sorumlu tutulup tutulmayacağı konusundaki değer yargıları şeklinde tanımlanmaktadır. Kusurluluğu etkileyen hallerin varlığı halinde kişi suç teşkil eden eylemden ya hiç sorumlu tutulmamakta ya da sorumluluğu azalmaktadır. Bu çalışmada kusurluluk ve kusurluluğu etkileyen haller ile ilgili ayrıntılı açıklamalar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kusur, Kusurluluk, Kusurluluğu etkileyen Haller, Kusurluluğu Azaltan Haller, Ceza Sorumluluğu, Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler.

Abstract: Culpa or culpability can be defined as standards of judgments about an offender's liability of a performed activity. When there are reasons that affect culpability, the offender can have a reduced liability or can be excluded from liability. In this study, culpability and the reasons that affect culpability are analyzed in detail.

Keywords: Culpa, Culpability, the Reasons that affect Culpability, Criminal liability, the Causes that reduce culpability, the Causes which Reduce or Remove Liability,

Giriş

Ceza kanunumuzun 1. kitap, 2. kısım, 2. bölümünün başlığı; "Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler" olarak düzenlenmiştir. Söz konusu bölüm toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, Kanunun Hükmü ve Amirin Emri (TCK m. 24), Meşru Savunma ve Zorunluluk Hali (TCK m. 25), Hakkın Kullanılması ve İlgilinin Rızası

---

* Dr., Anayasa Mahkemesi Raportörü.

(TCK m. 26), Sınırın Aşılması (TCK m .27), Cebir ve Şiddet, Korkutma ve Tehdit (TCK m. 28), Haksız Tahrik (TCK m. 29), Hata (TCK m. 30), Yaş Küçüklüğü (TCK m. 31), Akıl Hastalığı(TCK m. 32) Sağır ve Dilsizlik (TCK m. 33), Geçici Nedenler, Alkol veya Uyuşturucu Madde Etkisinde Olma (TCK m. 34) dır.

Yukarda belirtilen ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenler başlığı altında iki ayrı konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; kusurluluk ve Kusurluluğu etkileyen haller, ikincisi; hukuka uygunluk sebepleridir.

Kusur veya kusurluluk, işlenen fiille ilgili olarak failin sorumlu tutulup tutulmayacağı konusundaki değer yargıları şeklinde tanımlanmaktadır. Kusur yeteneği ise failin işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirmeye ilgili bir durumdur.

Hukuka uygunluk sebepleri ise; ceza kanunu tarafından yasaklanan bir fiil, yine ceza kanununun özel bir hükmü veya diğer kanunlarda yer alan başka bir düzenleme ile meşru sayılıp cezalandırılmıyorsa bu duruma hukuka uygunluk sebepleri denilmektedir¹. 5237 sayılı Kanun'da hukuka uygunluk sebepleri; Kanun hükmünü (görevi) yerine getirme (TCK.m.24/1), meşru savunma (TCK.m.25), hakkın kullanılması (TCK.m.26/1) ve ilgilinin rızası (TCK.m.26/2) olarak dört ana grupta toplanmıştır.

Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler başlığı altında düzenlenen kimi kurumların hukuki nitelikleri tartışmalıdır. Bu durumu ceza kanunumuz madde gerekçesinde kabul etmektedir. Ancak konuların sonuçlarını dikkate alarak tüm konuları bu başlık

1 KUNTER, Nurullah; Suçun Kanuni Unsurları Nazariyesi, İstanbul 1949, s.108.; DÖNMEZER, Sulhi - ERMAN, Sahir; Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, 12. Bası, İstanbul 1997, C.II, n.665.; ARTUK, Emin; Suç Genel Teorisi, in: Ceza Hukuku El Kitabı, İstanbul 1989, s.207.; EREM, Faruk - DANIŞMAN, Ahmet - ARTUK, Mehmet Emin; Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1997, s.549.; ALACAKAPTAN, Uğur; Suçun Unsurları, Ankara 1970,s.84.; BAYRAKTAR, Köksal; Ceza Kanunundaki Hukuka Uygunluk Nedenleri, in: Ceza Hukuku Günleri, 70. yılında Türk Ceza Kanunu-Genel Hükümler-(26-27 Mart 1997-İstanbul) İstanbul 1998, s.68.; SOYASLAN, Doğan; Ceza Hukuku Özel Hükümler, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 1999, s.350.; OKTAR, Salih; Ceza Kanunu Dışındaki Hukuka Uygunluk Sebepleri, in: Ceza Hukuku Günleri, 70.Yılında Türk Ceza Kanunu-Genel Hükümler-(İstanbul 26-27 Mart 1997) İstanbul 1998,, s.75.

altında toplamayı uygun gördüğünü açıkça ifade etmektedir. Bölüm başlığı tüm görüşleri kapsam içerisine almayı hedeflemiş olsa bile bu konudaki tartışmaların tam olarak bittiği söylenemez. Örneğin; bazı ülke kanunları zorunluluk hâlini bir hukuka uygunluk nedeni değil, sorumluluğu ortadan kaldıran bir neden olarak kabul etmektedir. Aynı şekilde, yetkili merciin emrinin yerine getirilmesini, genellikle bir hukuka uygunluk nedeni olduğu kabul edilirken; bazı görüşler, bu durumda hukuka aykırı ve fakat bağlayıcı emrin bulunduğu ve dolayısıyla, sorumluluğu ortadan kaldıran bir neden olduğunu ileri sürmektedirler. Keza, doktrin ve uygulamamızda “suça etki eden neden” olarak ifade edilen haksız tahrik, sorumluluğu azaltan sebep olarak değerlendirilmektedir.

Biz bu çalışmamızda hukuka uygunluk sebeplerini konu dışında tutarak sadece ceza kanunumuz açısından kusurluluk ve kusurluluğu etkileyen haller üzerinde duracağız. Bu sebeple “Kusurluluk ve Kusurluluğu Etkileyen Haller” isimli makalemiz iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kusur ve kusurluluk kavramı üzerinde durduk. İkinci bölümde ise kusurluluğu etkileyen halleri tek tek inceledik.

I- KUSUR VE KUSURLULUK KAVRAMI

Kusur veya kusurluluk kavramı 5237 sayılı TCK tarafından tam olarak tarif edilmemiştir². Öğretide; *Dönmezer-Erman*³; “*manevi unsur cephesinden bakıldığında, failin kusurundan bahsediliyorsa fiil cephesinden de fiilin kusurluluğundan söz etmek gerekir*” şeklinde, *Öztürk-Erdem-Özbek*⁴; fiilin, isnat kabiliyeti bulunan bir kimse tarafından bilerek ve isteyerek ve fakat en azından bilerek yapılması, *Artuk-Gökçen-Ye-*

2 Cezalandırılabilmede kusurun gerekliliği hakkında bkz.: HIRSCH, Hans Joachim; Kusur ilkesi ve Ceza Hukukundaki Fonksiyonu, , in: Türk Ceza Kanunu Tasarısı İçin Müzakereler (Diskussionsbeiträge Zum Entwurf Des Türkischen Strafgesetzbuchs), (çev.Dr.Yener ÜNVER), Konya 1998, s.124.; Kusur ilkesi ve ceza hukukundaki Fonksiyonu için bkz.: HIRSCH, s.297. Ayrıca kusurlu ilgili bkz. İÇEL,Kayıhan-A.Hakan EVİK; İçel Ceza Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2007, s.169.; VIDAL VIDAL, Georges-MAGNOL, Josephe; Ceza Hukuku, Ankara 1946, (çev.Şinasi Z.DEVRİN), s.124 vd.

3 DÖNMEZER - ERMAN, C.II, n.904.

4 ÖZTÜRK, Bahri - ERDEM, Mustafa Ruhan - ÖZBEK, Veli Özer; Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, 5.bası, Ankara 2001, s.246.

nidünya ve Özgenç⁵; işlenen fiil nedeniyle kişideki iradenin oluşum şartlarının tespiti ve bu tespite istinaden gerçekleştirdiği eylem dolayısıyla failin şahsen cezalandırılması gerekip gerekmediği hususundaki değer yargısı, *Centel-Zafer-Çakmut*⁶; failin eylemini (hareket ile neticeyi) kasten veya taksirle gerçekleştirmek, *İçel-Evik*⁷, failin psikik faaliyeti ile sonuç arasındaki ilişki, *Koca*⁸; failin işlediği fiil nedeniyle kınanabilmesi, fiilin faile kişisel olarak da isnat edilebilmesi, *Özbek*⁹; Failin hukuka uygun hareket edebilme imkânına sahip olduğu halde, hukuka aykırı bir davranışı seçmiş ve gerçekleştirmiş olması nedeniyle bu fiilin ona yüklenebilmesi ve kınanabilmesi şeklinde tarif ettikleri görülmektedir¹⁰.

Doktrinde, sorumluluk ve kusurluluk kavramlarının birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir. *Dönmezer-Erman*, kusurluluk kavramını, sorumluluk olarak algılayıp, sorumluluğu da kasttan doğan sorumluluk ve taksirden doğan sorumluluk olarak iki kategoride incelediklerini görüyoruz¹¹. *Artuk-Gökcen-Yenidünya* ve Özgenç ise kusur veya kusurluluk başlığı altında bu kavramları yukarıdaki gibi tanımladıkları, 5237 sayılı TCK'da yer alan ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenler başlığı yerine, hukuka uygunluk nedenlerini, hukuka aykırılık unsuru içerisinde değerlendirip sair halleri de kusurluluğu etkileyen haller olarak inceledikleri görülmektedir¹².

Kusurluluk kapsamı içerisine kastı ve taksiri dahil eden teoriler genel olarak incelendiğinde, failin hareketi istemesi temeli üzerine kuruldukları anlaşılmaktadır¹³.

-
- 5 ARTUK, Mehmet Emin - GÖKCEN, Ahmet - YENİDÜNYA, A.Caner; 5237 Sayılı Yeni TCK'ya göre Hazırlanmış Ceza Hukuku Genel Hükümler I, Yeniden Gözden Geçirilmiş 2. Bası, Ankara 2006, s.617 ÖZGENÇ, İzzet, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler), Ankara, 2005, s.245 vd.
  - 6 CENTEL, Nur - ZAFER, Hamide - ÇAKMUT, Özlem; Türk Ceza Hukukuna Giriş, Dördüncü Bası, İstanbul, 2006, s.342.
  - 7 İÇEL-EVİK, s.167.
  - 8 KOCA, Mahmut; YTCK'da Hukuka Uygunluk Sebepleri, Ceza hukuku Dergisi, (CHD), Y.1, S.1, s.119.
  - 9 ÖZBEK, Veli Özer; CMK İzmir Şerhi, Ankara 2005, s.274.
  - 10 Konuyla ilgili teori ve görüşler için bkz.:EREM, Faruk; Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Onüçüncü Baskı, Ankara 1995, C.1, s.487 vd.; VİDAL-MAGNOL, s.124.
  - 11 DÖNMEZER-ERMAN, C.2, n.917, s.256.
  - 12 ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.622.; ÖZGENÇ, Gazi Şerhi, s.247 vd.
  - 13 DÖNMEZER-ERMAN, C.2, n.904 vd., s.241.

İsnat yeteneği ile kusur yeteneği kavramlarının aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığını görmekteyiz¹⁴. Doktrinde; *Dönmezer-Erman*¹⁵, isnat yeteneği kavramını, fiilin bir kimsenin üzerine atılabilmesi, ona yüklenebilmesi için failde bulunması gereken nitelikler bütünü, *Erem-Danışman-Artuk*¹⁶, isnat yeteneğini, bir fiilin bir insana mal edilerek onun sorumlu sayılabilmesi için bulunması zaruri unsurlar topluluğu, *Yüce*¹⁷ ise isnat yeteneğini, hak ile haksızlığı ayırabilme ve buna göre davranabilme yeteneği, *Artuk-Gökçen-Yenidünya*¹⁸, *Hakeri*¹⁹, *Artuk*²⁰, ise kusur yeteneği tabirini kullanarak, failin doğruyu yanlıştan, haklıyı haksızdan ayırabilme (idrak kabiliyeti) ve buna göre davranabilme yeteneğine sahip olmak şeklinde tanımladıkları görülmektedir²¹.

Kanaatimizce; kusur yeteneği, failin işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirmeye ilgili iken, isnat yeteneği ise daha geniş manada fiilin bir insana atfedilebilmesi veya onun fiil nedeniyle sorumlu veya sorumsuz sayılabilmesi için bulunması gereken unsurlar olarak tanımlamayı uygun buluyoruz. Kısaca İsnat yeteneğinin kusurluluktan önce geldiği, bir insana önce suç isnadının yapılabileceği ve ondan sonra failin kusurunun varlığı veya yokluğu incelenmesine geçilebileceği görüşündeyiz.

II- KUSURLULUĞU ETKİLEYEN HALLERİN HUKUKUMUZDAKİ YERİ

Ceza kanunumuzun 1. kitap, 2. kısım, 2. bölümünün başlığı; “*Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler*” olarak düzenlenmiştir.

14 ARTUK-GÖKÇEN-YENİDÜNYA, s.618.; ÖZGENÇ, Gazi Şerhi, s.246 vd.; ÖZTÜRK-ERDEM-ÖZBEK, s.247.; HAKERİ, Ceza Hukuku, Ankara 2007, s.200.

15 DÖNMEZER-ERMAN, C.2, n.845, s.178.; benzer görüş için bkz. GÖLCÜKLÜ, Feyyaz; Ceza Hukuku Dersleri, (ders notları) Ankara 1981, s.78.

16 ERİM - DANIŞMAN - ARTUK, s.438.

17 YÜCE, Turhan Tufan; Ceza Hukuku Dersleri, Manisa 1982, s.306.

18 ARTUK-GÖKÇEN-YENİDÜNYA, s.618.

19 HAKERİ, s.200.

20 ARTUK, Mehmet Emin; Ceza Kanununun Suç Siyaseti Bilimi Açısından Değerlendirilmesi, CHD Ceza Hukuku Dergisi, Ankara 2006, s.13.

21 PISAPIA, isnat yeteneği kavramı yerine “mesuliyet (sorumluluk) yüklenme kabiliyeti kavramını kullandığını görmekteyiz. Tanım ve detaylı bilgi için bkz. PISAPIA, Gian Domenico; İtalyan Ceza Hukuku Müesseseleri, Padova 1965 (çev. Dr.Atıf AKGÜÇ), s.27.

Söz konusu bölüm toplam 11 maddeden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla, Kanununun Hükmü ve Amirin Emri (TCK m. 24), Meşru Savunma ve Zorunluluk Hali (TCK m. 25), Hakkın Kullanılması ve İlgilinin Rızası (TCK m. 26), Sınırın Aşılması (TCK m. 27), Cebir ve Şiddet, Korkutma ve Tehdit (TCK m. 28), Haksız Tahrik (TCK m. 29), Hata (TCK m. 30), Yaş Küçüklüğü (TCK m. 31), Akıl Hastalığı (TCK m. 32) Sağır ve Dilsizlik (TCK m. 33), Geçici Nedenler, Alkol veya Uyuşturucu Madde Etkisinde Olma (TCK m. 34) dır.

Yukarda belirtilen ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenler başlığı altında iki ayrı konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; kusurluluk ve Kusurluluğu etkileyen haller, ikincisi; hukuka uygunluk sebepleridir.

Kusurluluğu etkileyen haller;

- 1- Hukuka uygunluk sebeplerinde sınırın aşılması (TCK.m.27),
- 2- Yaş küçüklüğü (TCK.m.31),
- 3- Akıl hastalığı (TCK.m.32),
- 4- Sağır ve dilsizlik (TCK.m.33),
- 5- Geçici nedenler, alkol veya uyuşturucu madde etkisinde olma (TCK.m.34),
- 6- Cebir ve tehdit dolayısıyla kişinin irade yeteneğinin etkilenmesi (TCK.m.28),
- 7- Mücbir sebep, kaza ve tesadüf, zorunluluk hali dolayısıyla kişinin irade yeteneğinin etkilenmesi (TCK.m.25/2),
- 8- Hukuka aykırı fakat bağlayıcı emrin yerine getirilmesi (TCK.24.m.2/4),
- 9- Haksız tahrik (TCK.m. 29), ve
- 10- Çeşitli hata halleri (TCK.30/3-4) olarak belirtilmektedir²².

22 ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.623.; ÖZGENÇ, Gazi Şerhi, s.257. *Vidal-Magnol*, konuyu kusurluluğu etkileyen haller şeklinde değil de, "İsnat Kabiliyetini (cezai mesuliyeti) ve suçluluğu (cezai ehliyeti) kaldıran veya azaltan sebepler" olarak bahsetmiştir. Detaylı bilgi için bkz. VIDAL-MAGNOL, s.148vd.; İtalyan yazar Pısapia ise, "mesuliyet kabiliyetini kaldıran sebepler" şeklinde konuyu incelemiştir. Detaylı bilgi için bkz. PISAPIA, s.27.

Hukuka uygunluk sebepleri;

- 1- Kanun hükmünü (görevi) yerine getirme (TCK.m.24/1),
- 2- Meşru savunma (TCK.m.25),
- 3- Hakkın kullanılması (TCK.m.26/1) ve
- 4- İlgilinin rızası (TCK.m.26/2) olarak dört ana grupta toplanmıştır.

Yeni Türk Ceza Kanununda (YTCK), hukuki nitelikleri birbirinden son derece farklı hukuka uygunluk sebepleri ile kusurluluk ve kusurluluğu etkileyen haller aynı başlık altında toplanmıştır. Ceza Kanununun yapımı çalışmalarında kimi akademisyenler bölüm başlığının “*Hukuka Uygunluk Nedenler ve Kusurluluğu Etkileyen Nedenler*” olarak iki kısım halinde düzenlenmesi talep etmişlerse de bu husus komisyon tarafından kabul edilmemiştir. Ancak bölüm başlığının “*Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler*” olması içerisinde yer alan kusurluluğu etkileyen hallerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Biz de bu makalemizde bu konuya dikkat çekerek yalnızca kusurluluğu etkileyen halleri incelemek istedik.

III- HUKUKA UYGUNLUK SEBEPLERİ İLE KUSURLUĞU ETKİLEYEN HALLER ARASINDAKİ AYRIMIN ÖNEMİ

Hukuka uygunluk sebepleri; Ceza Kanunu tarafından yasaklanan bir fiil, yine Ceza Kanunu’nun özel bir hükmü veya diğer kanunlarda yer alan başka bir düzenleme ile meşru sayılıp cezalandırılmıyorsa bu duruma “*hukuka uygunluk sebepleri*” denilmektedir.

Kusur veya kusurluluk, işlenen fiille ilgili olarak failin sorumlu tutulup tutulmayacağı konusundaki değer yargıları şeklinde tanımlanmaktadır. Kusurluluğu etkileyen hallerin varlığı halinde kişi suç teşkil eden eylemden ya hiç sorumlu tutulmamakta ya da sorumluluğu azalmaktadır.

Hukuka uygunluk sebepleri ile kusurluluğu etkileyen haller arasında yapılacak bir ayırım, her şeyden önce yasa hazırlanırken belli bir suç teorisinden hareket edilip edilmediğinin tespiti bakımından önem-

lidir²³. 5237 sayılı TCK, 765 sayılı TCK ile karşılaştırıldığında birçok maddesi bakımından çok büyük değişiklikleri beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir. Yasanın özellikle Hata (TCK m. 30), İştirak (TCK m. 37-41) ile ilgili maddeleri ve yaptırımlar sistematığı yakından incelendiğinde bu değişiklikleri sadece madde bazlı değişiklikler olarak değerlendirme imkânı yoktur. Yasanın bu maddeleri takip edilen suç teorisi bakımından ciddi bir felsefe değişikliğine işaret etmektedir. Özellikle “*haksızlık*” teriminin suç teorisindeki sistematik anlamıyla beraber kanun metninde kullanılıyor olması bu değişimin doğrudan bir yansıması olarak görmek mümkündür²⁴.

Yasa koyucunun yasanın genelinde de esas aldığı suç teorisi bakımından Alman hukukuna paralel bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Ancak bugün için Alman hukuk çevrelerinde hukuka uygunluk sebepleri ile kusurluluğu kaldıran sebeplerin birbirinden tıpkı hukuka aykırılık ve kusurluluk gibi keskin bir şekilde ayrılması gerektiğine ilişkin görüşler ileri sürülmektedir. Hatta bizatihi Alman ceza hukukunun bugünkü suç genel teorisi anlayışının temelini bu olduğu söylenilebilir²⁵. Böylesine bir ayırımın gerekliliğine ilişkin görüşler her şeyden önce kurumların dayanmış olduğu felsefi noktaların farklılığından hareket etmektedir. Bu bağlamda ulaşılan pratik sonuçlarda farklılık arz etmektedir²⁶.

Yasa koyucunun yukarıda belirtilen maddelerde haksızlığı ve kusurluluğu birbirinden ayıran farklı bir suç teorisi anlayışından hareket ettiği iddia edilse de, 5237 sayılı Kanun’un hazırlık çalışmalarını yürüten Adalet Komisyonunun Raporu’nda²⁷; bu maddelerin hukuki niteliklerinin tartışmalı olduğu belirtilmiş, öğretilde ileri sürülen görüşler açısından bağlayıcı olmamak için bölümde söz konusu edilen hukuki

23 Kusurluluğu ortadan kaldıran sebeplerle hukuka uygunluk sebepleri arasında yapılacak ayırımla ilgili olarak geniş açıklama için bkz.: KEÇECİOĞLU Elvan; Kusurluluğu Ortadan Kaldıran Sebeplerle Hukuka Uygunluk Sebepleri Arasındaki Ayırımın TCK’nın Uygulanması Bakımından Pratik Sonuçları, TBB Dergisi, Sayı 87, 2010.

24 KEÇECİOĞLU, s. 300.

25 KOCA, Mahmut - ÜZÜLMEZ, İlhan; Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2008, s.117.

26 KEÇECİOĞLU, s.300.

27 Detaylı açıklamalar için bkz. 08.03.2004 tarih 1/593 esas ve 60 karar numaralı Adalet Komisyonu Raporu.

kurumların salt hukuki sonucu göz önünde bulundurulmak suretiyle bir başlıklandırmaya gidildiği belirtilmiştir²⁸. Ancak madde gerekçeleri incelendiğinde yasa koyucunun söz konusu maddelerin hukuki nitelikleriyle ilgili olarak yorum yapmaktan kaçınmadığı gerekçelerde maddelerin hukuki nitelikleriyle ilgili geniş açıklamalara yer verildiği görülmektedir²⁹.

5237 sayılı TCK yaptırımlar bakımından da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yaptırımlar 5237 sayılı TCK'nın üçüncü kısmında "Cezalar" ve "Güvenlik Tedbirleri" olarak iki başlık altında toplanmıştır. Kusurluluğu etkileyen haller ile hukuka uygunluk sebepleri arasındaki ayırmada güvenlik tedbirlerinin önemi büyüktür. Kusursuzluk sebebiyle kişiye ceza verilmediği hallerde fiilin tipikliği ve kişinin tehlikeliği devam ettiği için kişi hakkında güvenlik tedbirin uygulanmaktadır.

Oysa bir eylemle ilgili olarak bir hukuka uygunluk sebebi varsa bu durumda fiil için ceza yaptırımı öngörülmediği gibi toplum açısından bir tehlikelilik de olmadığı için güvenlik tedbirine ihtiyaç duyulmamaktadır.

Yine yasa koyucunun CMK'nın 223. maddesinde bu kurumların hukuki niteliklerini ve bunun sonucu olan ayırımları dikkate alan bir tasnife gittiği gözlemlenmektedir. Bu maddede kusurluluğu ortadan kaldıran sebeplerle hukuka uygunluk sebepleri arasında açık bir ayırım yapıldığı görülmektedir. Buna göre eğer yapılan yargılama sonunda olayda hukuka uygunluk sebeplerinin bulunduğu dair bir yargıya varılacak olursa beraat kararı verilecektir. Eğer hukuka uygunluk sebepleri değil de kişi hakkında kusurluluğu ortadan kaldıran sebeplerden birisinin bulunduğu ilişkin bir yargıya varılacak olursa verilecek karar bu sefer ceza verilmesine yer olmadığına ilişkin bir karar olacaktır. Yasa koyucunun burada artık hukuka uygunluk sebepleri ve kusurluluğu ortadan kaldıran sebepler arasında açık bir ayırma gittiği gözlemlenmektedir.

28 Eleştiriler için bkz. ÖZBEK, "TCK İzmir Şerhi", s.274.

29 Söz konusu bölüm hazırlanırken Komisyona danışmanlık yapan akademisyenlerin, bölümün Hukuka Uygunluk Nedenleri ve Kusurluluğu Etkileyen Nedenler olarak iki kısım halinde düzenlenmesi talebi komisyon tarafından kabul edilmiştir. ÖZGENÇ, "Gazi Şerhi", s. 251.

IV- KUSURLULUĞU ETKİLEYEN HALLER

Türk hukuku açısından kusur prensibi gereğince, kusurlu hareket etme yeteneği bulunmayan, hukuk kuralının anlamını bilmediği veya bilebilecek durumda bulunmadığı, hatta bilebildiği halde, ona uygun hareket edemeyecek durumda olan bir kimseye, ceza verilmemektedir.

Ceza kanunumuz kusurluluğu etkileyen hallere hukuka uygunluk sebepleri ve hatayı (TCK.m.30/1,2) eklemek suretiyle ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan haller olarak değerlendirmektedir.

Uygulamada ve öğretilerde kusurluluğu etkileyen haller;

- 1- Hukuka uygunluk sebeplerinde sınırın aşılması (TCK.m.27),
- 2- Yaş küçüklüğü (TCK.m.31),
- 3- Akıl hastalığı (TCK.m.32),
- 4- Sağır ve dilsizlik (TCK.m.33),
- 5- Geçici nedenler, alkol veya uyuşturucu madde etkisinde olma (TCK.m.34),
- 6- Cebir ve tehdit dolayısıyla kişinin irade yeteneğinin etkilenmesi (TCK.m.28),
- 7- Mücbir sebep, kaza ve tesadüf, zorunluluk hali dolayısıyla kişinin irade yeteneğinin etkilenmesi (TCK.m.25/2),
- 8- Hukuka aykırı fakat bağlayıcı emrin yerine getirilmesi (TCK.24.m.2/4),
- 9- Haksız tahrik (TCK.m. 29), ve
- 10- Çeşitli hata halleri (TCK.30/3-4) olarak belirtilmektedir³⁰. Şimdi Kusurluluğu etkileyen bu halleri tek tek inceleyecek olursak;

30 ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s.623.; ÖZGENÇ, Gazi Şerhi, s.257. *Vidal-Magnol*, konuyu kusurluluğu etkileyen haller şeklinde değil de, "İsnat Kabiliyetini (cezai mesuliyeti) ve suçluluğu (cezai ehliyeti) kaldıran veya azaltan sebepler" olarak bahsetmiştir. Detaylı bilgi için bkz. VIDAL-MAGNOL, s.148vd.; İtalyan yazar Pısapia ise, "mesuliyet kabiliyetini kaldıran sebepler" şeklinde konuyu incelemiştir. Detaylı bilgi için bkz. PISAPIA, s.27.

1-Hukuka Uygunluk Sebeplerinde Sınırın Aşılması

TCK'nın 27'nci maddesi; "[1] Ceza sorumluluğunu kaldıran nedenlerde sınırın kast olmaksızın aşılması hâlinde, fiil taksirle işlendiğinde de cezalandırılıyorsa, taksirli suç için kanunda yazılı cezanın altında birinden üçte birine kadar indirilerek hükmolunur. [2] Meşru savunmada sınırın aşılması mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaştan ileri gelmiş ise faile ceza verilmez" şeklindedir.

Madde ile ceza sorumluluğunu kaldıran nedenlerde sınırın aşılmasından bahsedilmekte ise de burada kastedilen hukuka uygunluk sebeplerinde sınırın aşılmasıdır³¹. Sınır kasten aşıldığında, örneğin, meşru savunmada bulunan kişi vaki saldırıyı defetmek için saldırganı öldürmenin şart olmadığını bile bile ve sırf tecavüze uğramış olması fırsatından yararlanarak saldırganı öldürdüğü takdirde hukuka aykırılığın kalkmayacağı ve failin bu maddedeki herhangi bir ceza indiriminden yararlanamayacağı şüphesizdir³².

Yukarıda verilen örnekte fail, maruz kaldığı saldırı dolayısıyla ve içinde bulunduğu durum itibarıyla esasta gerekli olandan fazla bir savunmada bulunmuş olabilir. Sınırın aşılmasındaki bu taksir kendisinin cezalandırılmasına yol açabilirse de, bunun için işlenen suçun taksirle işlendiği takdirde de cezalandırılabilen bir fiil olması zorunludur. Demek oluyor ki, bu gibi hâllerde işlenen suçun niteliğine bakılacak ve sadece kast bulunduğu takdirde cezalandırılabilen bir suç söz konusu ise faile ceza verilmeyecek buna karşılık, suç taksirle işlendiği takdirde de cezalandırılabilen fiillerden birini oluşturduğunda, maddede öngörülen biçimde indirim yapılarak faile taksirden dolayı ceza verilecektir.

Maddenin ikinci fıkrasında meşru savunma hakkına ilişkin özel bir sınırın aşılması hâli düzenlenmiştir. Buna göre, meşru savunmada sınırın aşılması, fail bakımından mazur görülebilecek bir heyecan, korku veya telaştan ileri gelmiş ise, faile ceza verilmeyecektir.

Hükümet Tasarısı'nda, maddenin ikinci fıkrası bütün hukuka uygunluk nedenlerini kapsayacak şekilde düzenlenmişti. Oysa heyecan,

31 KOÇA, s.146.

32 DEMİRBAŞ, Timur; Ceza Hukuku Genel Hükümler, 4. Bası, Ankara 2006, s. 309-310; İÇEL-EVİK, s.162.

koru veya telaş, ancak meşru savunma hâlinde söz konusu olabileceği için, fıkra metninin başına “meşru savunmada” ibaresi konulduğu görülmektedir.

2-Yaş Küçüklüğü

TCK'nın 31'inci maddesi; “ [1] Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu yoktur. Bu kişiler hakkında, ceza kovuşturması yapılamaz; ancak, çocuklara özgü güvenlik tedbirleri uygulanabilir. [2] (8.7.2005 T. 5377 sk değ.) Fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanların işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamaması veya davranışlarını yönlendirme yeteneğinin yeterince gelişmemiş olması hâlinde ceza sorumluluğu yoktur. Ancak bu kişiler hakkında çocuklara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur. İşlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama ve bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneğinin varlığı hâlinde, bu kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde oniki yıldan onbeş yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde dokuz yıldan onbir yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların yarısı indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası yedi yıldan fazla olamaz. [3] (8.7.2005 T. 5377 sk değ.) Fiili işlediği sırada onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde onsekiz yıldan yirmidört yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde oniki yıldan onbeş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Diğer cezaların üçte biri indirilir ve bu hâlde her fiil için verilecek hapis cezası oniki yıldan fazla olamaz.” şeklindedir.

Kişinin, fiziksel gelişimine paralel olarak, toplumun değer yargılarını, bunların anlam ve içeriğini algılama yeteneği gelişmektedir. Yine bu gelişim sürecinde algılama yeteneğinin yanı sıra, ayrıca toplumdaki ölçü davranış kurallarının gerekleri doğrultusunda hareketlerini yönlendirebilme (irade) yeteneği de gelişmektedir.

Suç oluşturan fiili işlediği sırada henüz oniki yaşını bitirmemiş olan çocukların ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Fiili işlediği sırada henüz oniki yaşını bitirmemiş olması, çocuk açısından kusurluluğu mutlak surette ortadan kaldıran bir neden olarak kabul edilmiştir. İzlenen suç ve ceza politikasının gereği olarak, bu gruba giren yaş küçüklerinin ceza sorumluluğunun olmadığı normatif olarak kabul edil-

miştir. Çünkü bu çocuklar hakkında ceza yaptırımının uygulanması, cezanın özel önleme ve yeniden topluma kazandırma işlevi bakımından tamamen ters etki gösterecektir. Hatta bu çocuklarla ilgili olarak ceza kovuşturmasına ilişkin işlemlerin yapılması, psikolojik gelişimleri üzerinde olumsuz etkiler meydana getirebilmektedir. Bu nedenle, suç yoluna sürüklenmiş olan bu çocuklarla ilgili olarak, sadece koruyucu ve eğitici nitelikte olan güvenlik tedbirlerine başvurulabilir.

Çocukluktan gençliğe geçiş sürecinde bulunan oniki yaşını doldurmuş ve fakat henüz onbeş yaşını tamamlamamış kişiler, genellikle işlediği fiilin bir haksızlık oluşturduğunun bilincinde olmakla beraber, bazı durumlarda fiili işlemekten kendini alıkoyamamakta ve bazı davranışlar açısından iradesine yeterince hâkim olamamaktadır. Bu nedenle, suç oluşturan bir fiili işlediği sırada oniki yaşını bitirmiş olup da henüz onbeş yaşını bitirmemiş olan kişilerin, işlediği suç açısından davranışlarını yönlendirebilme yeteneğine sahip olduğunun belirlenmesi hâlinde, ceza sorumluluğunun olduğu kabul edilmiştir.

Bu grup yaş küçüklerinin ceza sorumluluğunun olup olmadığı, çocuk hâkimi tarafından tespit edilir. Ancak, bu belirlemeden önce, yaş küçüğünün içinde bulunduğu aile koşulları, sosyal ve ekonomik koşullar ile psikolojik ve eğitim durumu hakkında uzman kişilerce rapor hazırlanması istenir. Çocuk hâkimi, hazırlanan bu raporları, ceza sorumluluğunun belirlenmesiyle ilgili olarak yapacağı değerlendirmede dikkate alır. Kusur yeteneği bulunmayan yaş küçüğü hakkında ceza tertibine yer olmadığına karar verilir. Ancak, bu kişiler hakkında koruyucu, eğitici ve yeniden topluma kazandırıcı nitelikte güvenlik tedbirlerine hükmedilir.

Çocuk hâkimi, işlediği suç açısından ceza sorumluluğunun olduğunu kabul ettiği yaş küçüğü hakkında ise kural olarak indirilmiş cezaya hükmedecektir.

Fiili işlediği sırada onbeş yaşını doldurmuş ve fakat henüz onsekiz yaşını tamamlamamış gençler, normal koşullarda, gerçekleştirdikleri davranışların hukukî anlam ve sonuçlarını kavrama yeteneğine sahip olmakla birlikte; bu kişilerin, davranışlarını yönlendirme yetenekleri yeterince gelişmemiş olabilmektedir. Bu nedenle, suç yoluna girmiş olan gençlerin, işledikleri suçlar bağlamında irade yeteneğinin zayıf olduğu normatif olarak kabul edilmiştir. Azalmış kusur yeteneğine sahip bulunan gençler hakkında kural olarak indirilmiş cezaya hükmedilir.

3-Akıl Hastalığı

TCK'nın 32'nci maddesi; “[1] Akıl hastalığı nedeniyle, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiye ceza verilmez. Ancak, bu kişiler hakkında güvenlik tedbirine hükmolunur. [2] Birinci fıkrada yazılı derecede olmamakla birlikte işlediği fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirme yeteneği azalmış olan kişiye, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine yirmibeş yıl, müebbet hapis cezası yerine yirmi yıl hapis cezası verilir. Diğer hâllerde verilecek ceza, altıda birden fazla olmamak üzere indirilebilir. Mahkûm olunan ceza, süresi aynı olmak koşuluyla, kısmen veya tamamen, akıl hastalarına özgü güvenlik tedbiri olarak da uygulanabilir” şeklindedir.

Kusur yeteneğini etkileyen bir neden olan akıl hastalığının varlığı durumunda, kişi işlemiş bulunduğu fiilin anlam ve sonuçlarını algılayamamakta veya işlediği fiille ilgili olarak irade yeteneği önemli ölçüde etkilenmektedir. Kişi bu durumda kusurlu olamayacağından, hakkında cezaya hükmedilemeyecektir. Ancak, fiili hukuka aykırı niteliğe sahip olduğundan, kişi hakkında akıl hastalarına özgü güvenlik tedbirlerine başvurulacaktır.

Ayrıca işaret etmek gerekir ki, akıl hastalığı kişinin işlediği her fiil açısından algılama veya irade yeteneği üzerinde etkili olmayabilir. Örneğin, kleptomani akıl hastası olan kişinin hafif değerdeki şeylere yönelik olarak işlediği hırsızlık suçu açısından irade yeteneğinin olmadığı söylenebilir. Ancak, bu kişinin kasten adam öldürme suçunu işlemesi durumunda, malûl olduğu akıl hastalığı bu fiille ilgili olarak algılama ya da irade yeteneğini etkilemez.

Kişinin akıl hastası olup olmadığının tespiti ile hastalığının algılama ve irade yeteneği üzerinde ne gibi etkilerinin olabileceğini, davranışlarını ne surette etkilediğini genel olarak belirleme, tıbbî bir konudur. Uzman bilirkişi bu hususu ortaya koyduktan sonra, akıl hastası olan kişinin somut olay açısından algılama veya irade yeteneğinin olup olmadığını, akıl hastalığının somut olay açısından kişinin bu yeteneklerini ne ölçüde etkilediğini normatif olarak belirleme görevi, hâkime aittir.

Hükümet Tasarısında akıl hastalığı durumunda kişinin kusur yeteneği, akıl hastası hakkında uygulanacak tedbirler ve bunların usu-

lü aynı maddede düzenlenerek, farklı konuları ilgilendiren hükümler tek bir madde içinde yer almaktaydı. Sistematik açıdan hatalı olan bu düzenleme değiştirilmiştir. Madde metninde sadece akıl hastalığının kusur yeteneğine etkisi düzenlenmiş; buna karşılık, akıl hastaları hakkında uygulanacak güvenlik tedbirlerinin ilgili bölümde düzenlenmesi uygun bulunmuştur.

4-Sağır ve dilsizlik

TCK'nın 33'üncü maddesi; "[1] Bu Kanunun, fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olan çocuklara ilişkin hükümleri, onbeş yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında; oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanlara ilişkin hükümleri, onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında; onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olanlara ilişkin hükümleri, onsekiz yaşını doldurmuş olup da yirmibir yaşını doldurmamış olan sağır ve dilsizler hakkında da uygulanır" şeklindedir.

İşitme yeteneğine doğuştan sahip olmayan veya küçük yaşta bu yeteneği tamamen yitiren insanın algılama yeteneği yeterince gelişmez.

Sağır ve dilsizin ceza sorumluluğunun belirlenmesinde, suç oluşturan fiili işlediği sıradaki yaş, ölçü alınmıştır. Böylece, sağır ve dilsizlerle ilgili olarak, yaş küçüklerinin sorumluluk rejimine paralel bir düzenleme yapılmıştır. Ancak, sağır ve dilsizlerin algılama ve davranışlarını yönlendirme yeteneği daha geç gelişebileceği düşüncesiyle, ayrı bir yaş grubu sınıflandırması yapılmıştır.

Fiili işlediği sırada yirmibir yaşını doldurmuş olan sağır ve dilsizler açısından yaşın ceza sorumluluğu üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı kabul edilmiştir. Ancak, bu kişilerin işledikleri fiil açısından algılama veya irade yeteneğinin olup olmadığı yönünde ortaya çıkabilecek sorunla ilgili olarak, akıl hastalarına ilişkin sorumluluk rejiminin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

5-Geçici Nedenler, Alkol veya Uyuşturucu Madde Etkisinde Olma

TCK'nın 34'üncü maddesi; "(1) Geçici bir nedenle ya da irade dışı alınan alkol veya uyuşturucu madde etkisiyle, işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılayamayan veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendiren"

dirme yeteneği önemli derecede azalmış olan kişiye ceza verilmez. (2) İradî olarak alınan alkol veya uyuşturucu madde etkisinde suç işleyen kişi hakkında birinci fıkra hükmü uygulanmaz” şeklindedir.

Kişi, gerçekleştirdiği davranışın hukukî anlam ve sonuçlarını algılama veya davranışlarını yönlendirme yeteneğini etkileyen bir nedenin etkisine bilinci olmaksızın veya iradesi dışında girmiş olabilir. Örneğin, caddede meydana gelen patlama sonucunda oradan geçen bir kişinin patlamanın etkisinde kalarak, geçici bir süre algılama ve irade yeteneğini tümüyle yitirmiş olabilir. Bu gibi durumda, faile yüklenilebilecek bir kusurdan bahsedilemez. Yine geceleri uyurken kendiliğinden kalkıp gezen kişinin bu esnada başkasına ait bir mala zarar vermesinde faile izafe edilecek bir fiil bulunmamaktadır. Çünkü kişi uyku halinde iken hareket yeteneğini yitirmektedir.

Alkol veya uyuşturucu madde almak kastıyla hareket etmemesine rağmen, yanılarak bu maddeleri almış olabileceği gibi, alkol veya uyuşturucu madde almaya zorlanmış da olabilir. Gerek bilmeyerek gerek zorla alınan alkol veya uyuşturucu maddenin etkisindeyken işlenen suç açısından fail sorumlu tutulamamaktadır. Ancak geçici bir neden olarak istemeyerek alkol veya uyuşturucu madde alınması dolayısıyla fail taksirli dahi olmamalıdır. Kişinin algılama yeteneğini etkileyen sistemik hastalıkları da geçici neden olarak kabul etmek gerekir. Örneğin diyabet, gebelik sonrası ortaya çıkan psikozlar ve üremi gibi hastalıklar, algılama yeteneğini ortadan kaldıracıdır.

Kişi, önceden kararlaştırdığı suçu işlemeye başlamadan önce, isteyerek alkol ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde alabilir. Keza, herhangi bir suç işlemeyi kastetmediği hâlde, isteyerek alkol ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde almış ve bu maddelerin etkisinde iken bir suç işlenmiş olabilir³³. Bu durumlarda, işlenen suç açısından kişi sorumludur³⁴.

33 Öğretide failin kendi iradesiyle kusur yeteneğini sona erdirdikten sonra işlediği suç teşkil eden bu tür eylemlere “serbestçe istenilen ama failin kusur yeteneğinden yoksun bulunduğu sırada işlenen fiiller” denilmekte ve “sebebinde serbest olan ya da aslında özgür olan hareketler” tabiri ile ifade edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz.: ÜNVER, Yener; Sebebinde Serbest Hareketler, in: Prof.Dr.Sahir Erman’a Armağan, İstanbul 1999, s.801vd.; PISAPIA, İtalyan Ceza Hukuku Müesseseleri, s.27.

34 10.CD., 18.03.2002 tarih ve 01-30137/02-12230 karar sayılı ilamı; “23.07.1999 tarihli olay tutanakları ve tüm dosya kapsamına göre, sanığın müştekiye ait evin yola bakan

6-Cebir veya Tehdit Dolayısıyla Kişinin İrade Yeteneğinin Etkilenmesi

TCK'nın 28'inci maddesi; *“Karşı koyamayacağı veya kurtulamayacağı cebir ve şiddet veya muhakkak ve ağır bir korkutma veya tehdit sonucu suç işleyen kimseye ceza verilmez. Bu gibi hâllerde cebir ve şiddet, korkutma ve tehdidi kullanan kişi suçun faili sayılır”* şeklindedir.

Ceza hukukunda suçların şahsiliği prensibi gereği suçu kim işlemiş ise o kişi cezalandırılır. Bunun istisnalarından birisi de TCK'nın 28'inci maddesidir. Yasa bu istisnayı koymakla bu kişilerin cezalandırılmasının önüne geçmek istemiştir. Kişi karşı koyamayacağı cebir ve şiddet veya ağır korkutma ve tehdit altında kalabilir. Kendisini çaresiz hissedebilir. Bu durumda suç işleyebilir. Örneğin PKK terör örgütünün kandırarak dağa çıkardığı bir kişi daha sonraları yanıldığını anlasa ve örgütten kurtulmak istemesine cebir ve tehditle örgütün elinden kurtulamamışsa ve ağır can tehdidi altında eylem yaparak suç işletmişse o zaman TCK'nın 28'inci maddesi düşünülebilir.

7-Zorunluluk Hali

TCK'nın 25/2'nci maddesi; *“(2) Gerek kendisine gerek başkasına ait bir hakka yönelik olup, bilerek neden olmadığı ve başka suretle korunmak olanağı bulunmayan ağır ve muhakkak bir tehlikeden kurtulmak veya başkasını kurtarmak zorunluluğu ile ve tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı bulunmak koşulu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez”* şeklindedir.

Zorunluluk (zaruret, ıztırar) hâli, ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran bir neden olarak düzenlenmiştir³⁵. Burada kişinin, kendisinin veya başkasının sahip bulunduğu hakka yönelik tehlikeyi gidermek amacıyla gerçekleştirdiği davranış dolayısıyla, ceza sorumluluğu yoktur. Meşru savunmadan farklı olarak, zorunluluk hâlinde bir saldırı değil tehlike söz konusudur. Zorunluluk hâlinin kabulü için, kişinin tehlikeye bilerek neden olmaması, tehlikeden suç olan bir harekete baş-

---

taftaki pencere camını sarhoşluğunun da etkisiyle kırarak atılı suçları işlediği halde, mahkumiyeti yerine yazılı şekilde beraat kararı verilmesi ...” şeklindedir. (Karar özel arşivden alınmıştır.)

35 Mukayeseli hukuktaki durumu için bkz. GROPP, Walter; Alman Bakışına Göre Türk Ceza Kanunu 1989 s.217vd.; VIDAL-MAGNOL, s.264vd.; PISAPIA, s.152vd.

vurmadan kurtulmanın olanaklı bulunmaması, tehlikenin ağır ve muhakkak olması gibi şartlar aranmaktadır. Ayrıca, tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan araç arasında orantılılık ilkesi de kabul edilmiştir.

8-Amirin Emri

TCK'nın 24/2'inci maddesi; *"Yetkili bir merciden verilip, yerine getirilmesi görev gereği zorunlu olan bir emri uygulayan sorumlu olmaz. Konusu suç teşkil eden emir hiçbir surette yerine getirilemez. Aksi takdirde yerine getiren ile emri veren sorumlu olur. Emrin, hukuka uygunluğunun denetlenmesinin kanun tarafından engellendiği hâllerde, yerine getirilmesinden emri veren sorumlu olur"* şeklindedir.

Hiyerarşik yapı içinde amirin verdiği emrin hukuka uygun olması hâlinde, verilen bu emrin yerine getirilmesi de hukuka uygun olacaktır. Amirin emri, hukuka aykırı olmasına rağmen, bu emir emredilen açısından bağlayıcı olabilir.

Anayasamıza göre; kamu görevlileri, görevlerini ifa ederken amiri durumundaki kişilerden aldıkları emirleri hukuka aykırı bulmaları hâlinde, bu emri yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirirler. Ancak, emir hukuka aykırı olmakla beraber, amir emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu hâlde emri yerine getiren sorumlu olmaz³⁶. Bu durumda emri yerine getiren açısından bir hukuka uygunluk nedeni değil, bir sorumsuzluk nedeni söz konusudur.

Yerine getirme zorunluluğu, esasen hukuka aykırı olan emri hukuka uygun hâle getirmez. Ancak, hiyerarşik yapı dolayısıyla, emri yerine getiren sorumlu olmaz. Bu durumda sorumluluk, emri verene aittir. Emir, hukuka aykırı olmanın yanı sıra, ayrıca suç da teşkil edebilir. Anayasamız, konusu suç teşkil eden emrin yerine getirilmesine hiçbir surette izin vermemektedir. Bu durumda emri yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamamaktadır.

36 Anayasamızın 137. maddesi; *"Kamu hizmetlerinde herhangi bir sıfat ve suretle çalışmakta olan kimse, üstünden aldığı emri, yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa hükümlerine aykırı görürse, yerine getirmez ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak, üstü emrinde ısrar eder ve bu emrini yazı ile yenilerse, emir yerine getirilir; bu hâlde, emri yerine getiren sorumlu olmaz. Konusu suç teşkil eden emir, hiçbir suretle yerine getirilmez; yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz. Askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hâllerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için kanunla gösterilen istisnalar saklıdır"* şeklindedir.

9-Haksız Tahrik

TCK'nın 29'uncu maddesi; "*Haksız bir fiilin meydana getirdiği hiddet veya şiddetli elemin etkisi altında suç işleyen kimseye, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine onsekiz yıldan yirmidört yıla ve müebbet hapis cezası yerine oniki yıldan onsekiz yıla kadar hapis cezası verilir. Diğer hâllerde verilecek cezanın dörtte birinden dörtte üçüne kadarı indirilir*" şeklindedir.

Haksız tahrik, Kanun'umuzda ceza sorumluluğunu azaltan bir neden olarak düzenlenmiştir. Tahrikin ana koşulu, yapılan haksız hareketin fail üzerinde bir hiddet veya şiddetli elem meydana getirmesi ve suçun işlendiği anda failin bu durumdaki etki altında bulunması olduğundan, söz konusu psikolojik hâller dikkate alınmıştır³⁷. Gazap, hiddetlenme şeklinde de anlaşılmalıdır. Şedit bir elem deyimi psikolojik bakımdan aslında hareketsizliğe, pasifliğe yöneltici bir ruh hâli ise de, burada söz konusu olan hiddete yönelten bir elemdir. Bu itibarla sadece hiddet sözcüğünün kullanılması bu hâli de kapsamaktaydı. Ancak uygulamada duraksamalara neden olmamak için metinde her iki sözcüğün kullanıldığı görülmektedir.

Suç işlerken hiddet veya şiddetli elemin haksız bir fiil sonucu ortaya çıkması gerekir. Tahrik hükümleri gereğince bir suçun mağduruna yönelik olarak gerçekleştirilen fiiller dolayısıyla mağdur dışındaki kişilerin haksız tahrik altında kalamayacakları kabul edilerek indiriminden yararlanmaları önlenmiştir. Örneğin kendisine karşı hakaret edilen kişinin, kocası tarafından bu olay nedeniyle hakaret eden şahsın arabasının camının kırılması olayında haksız tahrike dayalı olarak ceza indirimi yapılamayacaktır.

Maddedeki haksız fiil terimi, bir davranışın hukuk düzenince tasvip edilmediği anlamına gelmektedir. Ancak böyle bir haksız fiili yapan kişiye karşı yönelik fiilin varlığı durumunda maddenin uygulanması söz konusu olabilecektir.

Yargıtay 10. Ceza Dairesi tahrikle ilgili bir kararında; "*...fen bilgisi dersi öğretmenleri olan müşterinin mobiletinin benzin deposuna toz şeker atmak suretiyle zarar vermek isteyen sanıklar, tüm aşamalarda, müşterinin kendilerine sık sık gibi sözlerle küfür etmesi ve sebepsiz yere kendilerini döv-*

37 TUTUMLU, Mehmet Akif; Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik Genel ve Özel Hükümler, Ankara 1999, s.22.; ÖZTÜRK-ERDEM-ÖZBEK, s.282.; İÇEL-EVİK, s.226.; ÖZBEK, TCK İzmir Şerhi, s.383.

mesinden kaynaklanan öfkeyle atılı suçu işlediklerini belirterek, suçlarını samimi bir biçimde ikrar etmeleri karşısında; sanıkların müşteki hakkındaki söz konusu iddialarının doğruluğu halinde, müştekinin memurluk görevini yasaya uygun olarak yaptığının kabul edilmesi mümkün olamayacağından ve bu durumda sanıklar hakkında TCK.nun 516/2. maddesinin 1. bendi uyarınca değil, haksız tahrik altında kaldıklarının kabulü ile basit ızrar suçundan, TCK'nun 516/ilk ve 51. maddeleri uyarınca cezalandırılmaları gerekeceğinden..." bozulmasına karar verdiği görülmektedir³⁸.

10-Çeşitli Hata Halleri

TCK'nın 30'uncu maddesi; "(1) Fiilin icrası sırasında suçun kanunî tanımındaki maddî unsurları bilmeyen bir kimse, kasten hareket etmiş olmaz. Bu hata dolayısıyla taksirli sorumluluk hâli saklıdır. (2) Bir suçun daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli hâllerinin gerçekleştiği hususunda hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır. (3) Ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenlere ait koşulların gerçekleştiği hususunda kaçınılmaz bir hataya düşen kişi, bu hatasından yararlanır" şeklindedir.

Madde metninde çeşitli hata hâlleri düzenlenmiştir³⁹. Hata, failin tasavvuru ile gerçeğin birbirine uymamasını ifade etmektedir. Failin tasavvurunun konusu dış dünyaya ait bir şeye ilişkin olabileceği gibi, normatif dünyaya ait bir gerçekliğe ilişkin de olabilir. Dış dünyaya ilişkin bir şeyin, olduğundan farklı bir şekilde algılanması halinde *unsur yanulgısından* (tipiklik hatası), normatif dünyaya ilişkin bir gerçekliğin, olduğundan farklı bir biçimde değerlendirilmesi halinde ise, *yasak hatasından* bahsedilir. Kısaca unsur hatası (fiili hata) bir algılama hatası olduğu halde; yasak hatası (hukuki hata) bir değerlendirme hatasıdır⁴⁰.

38 Karar için bkz. Adalet İçtihat Bankası, Meşe Yazılım, Ankara.

39 Geniş bilgi için bkz. ARTUK, Mehmet Emin-GÖKCEN, Ahmet-YENİDÜNYA, Caner; 5237 Sayılı Kanuna Göre Hazırlanmış Ceza Hukuku Özel Hükümler, Yeniden gözden geçirilmiş 7. baskı, Ankara 2006, s.63.; İÇEL-EVİK, s.96vd.,218vd.; HAKERİ, s.288vd.; ÖZBEK, TCK İzmir Şerhi, s.389vd.; Mukayeseli hukuk için bkz.:JESCHECK, Hans-Hieinrich; 1989 Türk Ceza Kanunu Öntasarısının Genel Hükümleri Hakkında Karşılaştırmalı Bir İnceleme, in: Türk Ceza Kanunu Tasarısı İçin Müzakereler (Diskussionsbeiträge Zum Entwurf Des Türkischen Strafgesetzbuchs), (çev.Adem SÖZÜER), Konya 1998, s.31.; PISAPIA, s.97vd.; KEÇELİOĞLU, Elvan; Kusurluluğu Ortadan Kaldıran Sebeplerle Hukuka Uygunluk Sebepleri Arasındaki Ayrımın TCK'nun Uygulanması Bakımından Pratik Sonuçları, TBB Dergisi, Sayı 87, 2010, s. 299vd.

40 TOROSLU, Nevzat; Ceza Hukuku, Genel Kısım, 8. Bası, Ankara 2005, s. 168, s. 217; DEVRİM, Güngör, Ceza Hukukunda Fiil Üzerinde Hata, Ankara 2007, s. 23, 24.

Hatanın bilmemek veya yanlış bilmekten ibaret iki görünüm şekli söz konusudur⁴¹. Yanlış tasavvurun bağlantı noktasına (konusuna) göre hatanın çeşitli türleri vardır ve bunların hukuki sonuçları da birbirinden farklıdır. Yanlış veya eksik tasavvur kastı ortadan kaldırılabılır, sadece kusur bakımından önem taşıyabilir veya cezalandırılabilirlik bakımından tamamen önemsiz de olabilir. Hata tipikliğin maddi şartlarına (suçun maddi unsurlarına) ilişkin ise, bu hata, kast üzerinde etkili olan bir hatadır. Buna karşılık hata tipikliğin hukuki değerlendirilmesine (tipikliğin hukuki sonuçlarına) ilişkin ise, bu hata kusurluluk üzerinde etkilidir⁴².

Buna göre hatayı, kastı ortadan kaldıran hata ve kusurluluğu etkileyen hata olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Suçun maddi unsurlarında (m. 30/f. 1), suçun nitelikli unsurlarında (m. 30/f. 2), hukuka uygunluk sebeplerinin maddi şartlarında (m. 30/f. 1, 3) hata halleri, kastı kaldıran hata halleridir. Kusurluluğu ortadan kaldıran veya azaltan sebeplerin maddi şartlarında hata (m. 30/f. 3) ile haksızlık yanılığası (yasak hatası) (m. 30/f. 4) ise, kastı kaldırmayıp, sadece kusurluluk bakımından önem taşıyan hata şekilleridir. Bunlar, kanun koyucunun "hata" başlıklı 30'uncu maddede düzenlemiş olduğu hata türleridir. Bu ayrıma kastı kaldıran hata türü olarak, hukuka uygunluk sebeplerinin sınırındaki yanılığayı da eklemek gerekmektedir. Böylelikle yeni kanunun sisteminde kastı kaldıran dört hata türünün bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır⁴³.

Suçun maddi unsurlarında hataya ilişkin düzenlemenin birinci fıkrada yer aldığı görülmektedir. Kast, suçun kanuni tanımındaki maddi unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesidir. Bu unsurlara ilişkin bilgisizlik, eksik veya yanlış bilgi sahibi olunması durumu ise, maddi unsurlarda hata olarak adlandırılır. Böyle bir hata kastın varlığına engel olur. Örneğin, kişi başkasına ait bir malı kendisinin zannıyla kırması yoluyla imha etmesi eyleminde failin bilgisi gerçeğe uysaydı, işlediği fiil haksızlık teşkil etmeyecekti. Bu nedenle hata hâlinde kasten işlenmiş bir suçtan söz etmek mümkün değildir.

41 KOCA, Mahmut- ÜZÜLMEZ, İlhan; Hukuka Uygunluk Sebeplerinde Sınırın Aşılması (TCK. m. 27) EÜHFD, C. XI, S. 1-2 (2007), s.42

42 KOCA - ÜZÜLMEZ, s.42

43 KOCA - ÜZÜLMEZ, s.42

Suçunun maddî unsurlarında hata hâlinde, taksirle sorumluluk hali kabul edilmemişse fail sorumlu tutulamayacaktır. Buna göre, meydana gelen neticeye ilişkin gerekli dikkat ve özen gösterilmiş olsaydı böyle bir netice ile karşılaşılmazdı şeklinde bir yargıya ulaşılabiliyorsa, taksirle işlenmiş bir suçtan bahsedilmektedir. Ancak bu durumda neticenin taksirle gerçekleştirilmesinin kanunda suç olarak tanımlanmış olması gerekir. Bu nedenle, kendisinin sanarak başkasının malına zarar veren kişinin yanılığında taksirin varlığı kabul edilse bile; kanunda mala zarar verme suçu açısından taksir cezalandırılmadığı için ceza sorumluluğu doğmayacaktır. Başka bir örnek verecek olursak av hayvanı zannederek gerçekte bir insana ateş edip onun ölümüne neden olan kişinin bu hatasında taksiri varsa, adam öldürme kanunda taksirle işlenen bir suç olarak da tanımlandığı için, böyle bir olayda fail, taksirle adam öldürme suçundan dolayı sorumlu tutulacaktır. Kastın varlığına engel olan hata, suçun sadece temel şekline ilişkin unsurlar hakkında değil, aynı zamanda failin daha ağır veya hafif ceza ile cezalandırılmasını gerektiren nitelikli unsurları bakımından da ortaya çıkabilir. Bu sebeple suçun nitelikli unsurlarına ilişkin hatasından yararlanması düzenlenmiştir.

Suçunun nitelikli unsurlarında yanılma hallerinde failin sorumluluğu için bu nitelikli hali bilmesi gereklidir. Örneğin, kişinin sivil plakalı ve hasmına ait olduğunu zannettiği bir araca zarar vermesi halinde bu aracın aslında bir kamu kuruluşuna ait olması durumunda fail hakkında nitelikli mala zarar verme suçuyla ilgili TCK 152/1-a maddesi uygulanmaz. Hatasından yararlanır ve basit mala zarar verme suçundan sorumlu olur.

Ceza sorumluluğunu kaldıran veya azaltan nedenlere ait koşulların gerçekleştiği hususunda hataya düşen kişinin, bu yanılığından yararlanabileceği düzenlenmiştir. Ancak, bunun için hatanın kaçınılmaz olması gereklidir. Hatanın kaçınılabilir olması durumunda, kişi işlediği fiilden dolayı sorumlu tutulacak, fakat bu hata temel cezanın belirlenmesinde göz önünde bulundurulacaktır.

SONUÇ

Ceza kanunumuzun 1. kitap, 2. kısım, 2. bölümünün başlığı; “*Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler*” olarak düzenlenmiştir. Başlık altında hukuki nitelikleri birbirinden son derece farklı iki ayrı konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; kusurluluk ve kusurluluğu etkileyen haller, ikincisi; hukuka uygunluk sebepleridir.

Kusur veya kusurluluk, işlenen fiille ilgili olarak failin sorumlu tutulup tutulmayacağı konusundaki değer yargıları şeklinde tanımlanmaktadır. Kusur yeteneği ise failin işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirmeye ilgili bir durumdur. Kusurluluğu etkileyen hallerin varlığı halinde kişi suç teşkil eden eylemden ya hiç sorumlu tutulmamakta ya da sorumluluğu azalmaktadır.

Uygulamada ve doktrinde kusurluluğu etkileyen haller; Hukuka uygunluk sebeplerinde sınırın aşılması (TCK.m.27), Yaş küçüklüğü (TCK.m.31), Akıl hastalığı (TCK.m.32), Sağır ve dilsizlik (TCK.m.33), Geçici nedenler, alkol veya uyuşturucu madde etkisinde olma (TCK.m.34), Cebir ve tehdit dolayısıyla kişinin irade yeteneğinin etkilenmesi (TCK.m.28), Mücbir sebep, kaza ve tesadüf, zorunluluk hali dolayısıyla kişinin irade yeteneğinin etkilenmesi (TCK.m.25/2), Hukuka aykırı fakat bağlayıcı emrin yerine getirilmesi (TCK.24.m.2/4), Haksız tahrik (TCK.m. 29), ve Çeşitli hata halleri (TCK.30/3-4) olarak belirtilmektedir.

Doktrinde kimi yazarlarca kusur yeteneği ile isnat yeteneği kavramlarının aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığını görülmektedir. Kanaatimizce; kusur yeteneği ile isnat yeteneği kavramları birbirlerinden tamamen farklı kavramlardır. Kusur yeteneği; failin işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama veya bu fiille ilgili olarak davranışlarını yönlendirmeye ilgili iken, isnat yeteneği ise daha geniş mada fiilin bir insana atfedilebilmesi veya onun fiil nedeniyle sorumlu veya sorumsuz sayılabilmesi için bulunması gereken unsurlar olarak tanımlamayı uygun buluyoruz. Kısaca Isnat yeteneğinin kusurluluktan önce geldiği, bir insana önce suç isnadının yapılabileceği ve ondan sonra failin kusurunun varlığı veya yokluğu incelenmesine geçilebileceği görüşündeyiz.

Hukuka uygunluk sebepleri ise; ceza kanunu tarafından yasaklanan bir fiil, yine ceza kanununun özel bir hükmü veya diğer kanunlarda yer alan başka bir düzenleme ile meşru sayılıp cezalandırılmıyorsa bu duruma hukuka uygunluk sebepleri denilmektedir. Ceza kanunu muza göre hukuka uygunluk sebepleri ise; kanun hükmünü (görevi) yerine getirme (TCK.m.24/1), meşru savunma (TCK.m.25), hakkın kullanılması (TCK.m.26/1) ve ilgilinin rızası (TCK.m.26/2) olarak dört ana grupta toplanmıştır.

Hukuka uygunluk sebepleri ile kusurluluk ve kusurluluğu etkileyen haller hukuki nitelikleri gözetilerek tek bir başlık altında toplanmasına bir diyeceğimiz yoktur. Zira öğretilerde bu konu tartışmalıdır. Tartışmalı konulara girmeden TCK yasa koyucusu ile CMK yasa koyucusu arasındaki düşünce farkının olmaması gerektiği üzerinde durarak bu farklılığın ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyoruz.

Zira CMK yasa koyucusu bu iki kurumun hukuki niteliklerini nazara alarak farklı düzenlemelere gitmiştir. Özellikle CMK 223. maddenin 1.d fıkrasında hukuka uygunluk sebepleri durumunda beraat kararının verileceği hükme bağlanmıştır. Yine CMK 223. maddenin 3. fıkrasının a-b-c-d bentlerinde ise kusurluluğun olmadığı kabul edilerek ceza verilmesine yer olmadığına ilişkin karar verileceği hükme bağlanmaktadır. Ceza verilmesine yer olmadığına ilişkin karar verildiğinde hiç şüphesiz güvenlik tedbirine ilişkin hüküm verilebilecektir. Dolayısıyla buradaki fiillerin haksızlık özelliği devam etmektedir ve bunlar kusurluluğu ortadan kaldıran sebeplerdir.

TCK'nın hazırlanmasında yasa koyucunun söz konusu maddelerin hukuki nitelikleri konusunda bağlayıcı olmamak bakımından bir nitelermeye gitmediği belirtmiştir. CMK'nın ilgili maddelerinde ise yasa koyucu bu maddelerin hukuki niteliklerini açıkça ilgili madde de belirtmiş ve bu hukuki niteliklere farklı hukuki sonuçlar bağlamıştır. Burada TCK yasa koyucusu ile CMK yasa koyucusu ayrı organlar değildir. Her iki ceza normu da kanun düzeyinde olduğuna göre TCK'nın ilgili bölüm başlığı ile CMK'nın hükümleri arasında paralellik sağlanmalıdır.

Hukukun tüm kurum ve kuralları birbirleri ile çelişmezlik ilkesi içerisinde kurgulanmalıdır.

KAYNAKLAR

- ALACAKAPTAN, Uğur; Suçun Unsurları, Ankara 1970.
- ARTUK, Emin; Suç Genel Teorisi, in: Ceza Hukuku El Kitabı, İstanbul 1989.
- ARTUK, Mehmet Emin - GÖKCEN, Ahmet - YENİDÜNYA, A.Caner; 5237 Sayılı Yeni TCK.'ya göre Hazırlanmış Ceza Hukuku Genel Hükümler I, Yeniden Gözden Geçirilmiş 2. bası, Ankara 2006.
- ARTUK, Mehmet Emin; Ceza Kanununun Suç Siyaseti Bilimi Açısından Değerlendirilmesi, Ceza Hukuku Dergisi, (CHD) Ankara 2006.
- ARTUK, Mehmet Emin-GÖKCEN, Ahmet-YENİDÜNYA, Caner; 5237 Sayılı Kanuna Göre Hazırlanmış Ceza Hukuku Özel Hükümler, Yeniden gözden geçirilmiş 7. baskı, Ankara 2006.
- BAYRAKTAR, Köksal; Ceza Kanunundaki Hukuka Uygunluk Nedenleri, in: Ceza Hukuku Günleri, 70. yılında Türk Ceza Kanunu-Genel Hükümler-(26-27 Mart 1997-İstanbul) İstanbul 1998.
- CENDEL, Nur - ZAFER, Hamide - ÇAKMUT, Özlem; Türk Ceza Hukukuna Giriş, Dördüncü Bası, İstanbul, 2006.
- DEMİRBAŞ, Timur; Ceza Hukuku Genel Hükümler, 4. Bası, Ankara 2006,
- DEVİRİM, Güngör; Ceza Hukukunda Fiil Üzerinde Hata, Ankara 2007
- DÖNMEZER, Sulhi - ERMAN, Sahir; Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, 12. Bası, İstanbul 1997, C.II, n.904.
- EREM, Faruk - DANIŞMAN, Ahmet - ARTUK, Mehmet Emin; Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1997.
- EREM, Faruk; Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Onüçüncü Baskı, Ankara 1995, C.1.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz; Ceza Hukuku Dersleri, (ders notları) Ankara 1981, s.78.
- GROPP, Walter; Alman Bakışına Göre Türk Ceza Kanunu 1989.
- HAKERİ, Ceza Hukuku, Ankara 2007.
- HIRSCH, Hans Joachim; Kusur ilkesi ve Ceza Hukukundaki Fonksiyonu, in: Türk Ceza Kanunu Tasarısı İçin Müzakereler (Diskussionsbeiträge Zum Entwurf Des Türkischen Strafgesetzbuchs), (çev.Dr.Yener ÜNVER), Konya 1998.
- İÇEL, Kayıhan - A.Hakan EVİK; İçel Ceza Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 2007.

- JESCHECK, Hans-Hieinrich; 1989 Türk Ceza Kanunu Öntasarısının Genel Hükümleri Hakkında Karşılaştırmalı Bir İnceleme, in: Türk Ceza Kanunu Tasarısı İçin Müzakereler (Diskussionsbeiträge zum Entwurf des Türkischen Strafgesetzbuchs), (çev.Adem SÖZÜER), Konya 1998.
- KEÇECİOĞLU Elvan; Kusurluluğu Ortadan Kaldıran Sebeplerle Hukuka Uygunluk Sebepleri Arasındaki Ayrımın TCK'nun Uygulanması Bakımından Pratik Sonuçları, TBB Dergisi, Sayı 87, 2010, s.
- KOCA, Mahmut - ÜZÜLMEZ, İlhan; Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2008, s.117.
- KOCA, Mahmut- ÜZÜLMEZ, İlhan; Hukuka Uygunluk Sebeplerinde Sınırın Aşılması (TCK. m. 27) EÜHFD, C. XI, S. 1-2 (2007),
- KOCA, Mahmut; YTCK'da Hukuka Uygunluk Sebepleri, Ceza hukuku Dergisi, (CHD), Y.1, S.1,
- OKTAR, Salih; Ceza Kanunu Dışındaki Hukuka Uygunluk Sebepleri, in: Ceza Hukuku Günleri, 70.Yılında Türk Ceza Kanunu-Genel Hükümler-(İstanbul 26-27 Mart 1997) İstanbul 1998,
- ÖZBEK, Veli Özer; CMK İzmir Şerhi, Ankara 2005.
- ÖZGENÇ, İzzet, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler), Ankara, 2005, s.245 vd.
- ÖZTÜRK, Bahri - ERDEM, Mustafa Ruhan - ÖZBEK, Veli Özer; Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, 5.bası, Ankara 2001.
- PISAPIA, Gian Domenico; İtalyan Ceza Hukuku Müesseseleri, Padova 1965 (çev.Dr.Atif AKGÜÇ)
- SOYASLAN, Doğan; Ceza Hukuku Özel Hükümler, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 1999,
- TOROSLU, Nevzat; Ceza Hukuku, Genel Kısım, 8. Bası, Ankara 2005.
- TUTUMLU, Mehmet Akif; Türk Ceza Hukukunda Haksız Tahrik Genel ve Özel Hükümler, Ankara 1999.
- ÜNVER, Yener; Sebebinde Serbest Hareketler, in: Prof.Dr.Sahir Erman'a Armağan, İstanbul 1999,
- VİDAL, Georges-MAGNOL, Josephe; Ceza Hukuku, Ankara 1946, (çev. Şinasi Z.DEVRİN).
- YÜCE, Turhan Tufan; Ceza Hukuku Dersleri, Manisa 1982.